

Đenan Galešić

AUSTRIJSKA OBAVJEŠTAJNA DJELATNOST NA BOSANSKOJ GRANICI 1832. GODINE

Sažetak: Poslije Bečkog kongresa 1815. godine, načelo djelovanja austrijske vanjske politike prema Osmanskom carstvu najeklatantnije se iščitava iz izjave kneza Metternicha: opstanak i održanje osmanskog prijestolja, ma koliko to bila anomalija u mnogim odnosima prema hrišćanskoj kulturi, jeste zajedničko dobro za Evropu, a posebno politička nužda za Austriju. Austrijska politika je, naime, u predmetnom vremenu obavještajni fokus držala na praćenju događanja, stanja i prilika u Bosni. Instrukcije koje je knez Metternich davao svojim izaslanicima koje je po različitim misijama slao u Bosnu, uglavnom su i prije i za vrijeme pokreta za autonomiju Bosne, a i kasnije bile sljedeće: potajno i neupadljivo posmatrati postojeće stanje i prilike u provinciji Bosni. Razvijanje i intenziviranje obavještajnog rada prema Bosni u skladu je i funkciji ciljeva austrijske vanjske politike, a Gradašćević i pokret koji je vodio 1831. i 1832. godine, snažno austrijski fokus obavještajnog interesovanja usmjeravaju prema ovoj najisturenijoj provinciji Osmanskog carstva u Evropi.

Ključne riječi: Obavještajna djelatnost, Bosna, Austrija, Osmansko carstvo, Husein-beg kapetan Gradašćević, knez Klemens von Metternich.

Nakon Karlovačkog mira iz 1699. godine, bilo je jasno da opasnost po Bosnu nije prestala i da će ataci na njenu teritoriju biti nastavljeni, samo je bilo pitanje vremena i povoljnih okolnosti. S tim u vezi, pokrenuti su građevinski

radovi u mnogim bosanskim gradovima u cilju njihovog utvrđivanja. Sistem kapetanija je bio od ključne važnosti za odbranu Bosne. Kapetanije u sklopu osmanskog vojnog uređenja bile su precizno određene teritorijalne jedinice. Na čelu kapetanija nalazili su se kapetani, koje je imenovao sam osmanski sultan. Kapetani su bili u višem rangu vojnih komandanata, a imali su snažan uticaj u političkim pitanjima koja su se ticala dotične kapetanije. Kada je Bosanski ejalet u pitanju, kapetanije su imale posebno mjesto u vojnoj organizaciji ove granične pokrajine Osmanskog carstva.¹

U periodu od deset godina, od 1727. do 1737. godine, u ratnim operacijama koje je Osmansko carstvo vodilo u Rusiji i Perziji poginulo je oko 20.000 vojnika porijeklom iz Bosne. Da bi se razmjera ove katastrofe razumjela, valja napomenuti da je tada Bosna imala kapacitet da vojno angažuje 60.000 ljudi, što znači da je poginula 1/3 ljudstva. Time je odbrambena moć same Bosne znatno smanjena.² Godine 1737. desio se i austrijski napad na Bosnu iz više pravaca, opsada Banja Luke, te bitka pod Banja Lukom, ali i brojni vojni angažmani bosanskih ljudi u sklopu vojske Osmanskog carstva. Navedeni, ali i svi ostali krupni događaji koji se dešavaju jednom narodu, po svojoj neumitnoj logici, postepeno se talože jedan za drugim, te oblikuju, stvaraju i razvijaju svijest jednog naroda, svijest o svojoj zemlji, o odbrani svoje zemlje, pa u našem slučaju neminovno i svijest o samostalnosti Bosne, jer je ona već dugo vremena unazad, permanentno bila granica Osmanskog carstva koja se prilično samostalno branila, a Bosna je čak u mjerilima Osmanskog dvora cijela smatrana granicom (serhatom). U Bosni je upravo od ovih događaja, dakle još od 18. vijeka, tinjao pobunjenički mentalitet prema svim novinama i reformama koje su dolazile iz Istanbula. Naime, Bosna je bila prilično zatvorena i konzervativna pokrajina, u konstantnom ratnom ili poluratnom stanju, u kojoj su društveni odnosi bili jasno definisani, a vladajući stratum precizno određen tzv. odžakluk-sistemom još od 1593. godine.³

Godine 1815. Kneževina Srbija dobila je ograničenu autonomiju, koja je stalno proširivana do 1830. godine, dok je u Bosni, paralelno, jačao otpor,

1 O kapetanima i kapetanijama opširnije vidjeti: Hamdija Kreševljaković, *Izabrana djela I*, Sarajevo, 1991., str. 23 – 33; Hamdija Kreševljaković, *Husein kapetan Gradašćević – Zmaj od Bosne*, Sarajevo, 1931.

2 Vidjeti: Enes Pelidija, *Banjačučki boj iz 1737: uzroci i posljedice*, Sarajevo, 2003, str. 293, 294.

3 Opširnije vidjeti: Nedim Filipović, *Odžakluk timari u Bosni i Hercegovini* (u: Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom), Sarajevo, 1955.

revolt i animozitet prema centralnoj vlasti u Istanbulu. Nosioi ovog revolta i bunta bili su kapetani i ajani, kao najizrazitije bosanske institucije formirane u proteklih stotinu i više godina.⁴

Sultan Mahmud II nastojao je da mirnim putem uvede reforme u Bosnu. Bosanci su na svaki njegov taktički potez odgovarali sa odbijanjem provođenja bilo kakve novine, a Mahmuda su podrugljivo prozvali „đaur sultan“ (sultan nevjernik). Međutim, provođenje reformi u drugim dijelovima Carstva, jasno je ukazivalo bosanskim kapetanima i ajanima da će se reforme morati sprovesti i u Bosni.⁵

Figura Husein-bega kapetana Gradaševića predstavlja centralnu i nezaobilaznu tačku bosanskog otpora reformama. Sve što se dešavalo oko Gradaševića i Pokreta za autonomiju Bosne (a ono što se dešavalo ticalo se sudbine Bosne) sa prioritetoj je pratila austrijska obavještajna kancelarija kojom je upravljalo „Dvorsko ratno vijeće“ (Hofkriegsrat) u Beču. Ovo interesovanje Austrije je logična posljedica geografskog položaja Bosne prema Austriji, te dotadašnjih ispoljenih namjera Austrije da osvoji Bosnu ili njene dijelove, čime bi uvezala svoje teritorije sjeverno od Save sa onima u Dalmaciji u jednu kompaktnu cjelinu. U vanjskoj politici Austrije je tada već bilo izgrađeno načelo djelovanja prema Osmanskom carstvu i cilj koji se želi postići: komadanje istog i to počevši prvo od Bosne koja je sa svoje tri strane graničila sa Austrijom.⁶

Kompleksne su historijske okolnosti pod kojima se rađa Pokret za autonomiju Bosne. Naime, Osmansko carstvo bilo je početkom 18. vijeka u svojevrstnoj krizi koja se reflektovala i na vanjskom i na unutrašnjem planu. U vrijeme rađanja pokreta sve je jači pritisak na vanjske granice Osmanskog carstva, a unutar njega dolazi do urušavanja timarskog sistema što je bilo generator ekonomske krize, tj. opadanja ekonomske moći Carstva. Austrija je jedan od brojnih planova napada na Bosnu donijela u godinama neposredno pred izbivanje pokreta (1829. godine), ali je od njega odustala kada je primila obavještajne podatke da se bosanski narod priprema na sukob sa Austrijom, da su ojačali svoje tvrđave, da pripremaju ratni materijal, da po cijeloj zemlji

4 Vidjeti: Ibrahim Tepić, *Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine*, (u: grupa autora, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*), Sarajevo, 1995, str. 140.

5 Isto, str. 141.

6 Vidjeti: Ahmed S. Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*, Sarajevo, 1996, str. 325.

postavljaju barikade, itd.⁷ Zanimljivo je u ovom kontekstu navesti i izjavu koju je Gradašćević dao jednom povjerljivom austrijskom čovjeku u maju 1830. godine, gdje Gradašćević kaže da su bosanski kapetani takvog raspoloženja da će krenuti u rat na prvog koji stupi na njihovu zemlju, bez obzira sa koje strane dolazio.⁸

Nakon prvih aktivnosti Pokreta za autonomiju Bosne 1831. godine, Austrija se držala prilično neutralno: zvanično je bila u dobrima odnosima sa sultanom i željela je da sultan taj pokret uguši kako eventualan uspjeh pokreta ne bi uticao na pojavu ustanaka i pobuna unutar Austrije i kako se ideje Francuske revolucije (čije su ideje i ostavštinu prezirali svi tadašnji monarsi i monarhistički režimi Evrope) ne bi širile na njenom tlu. Ali, nije direktno pomagala sultana, pa je Bosna bila mirna kada je u pitanju vojno ofanzivno djelovanje sa austrijske strane. Austrija je pod Metternichovim upravljanjem imala negativan stav prema svim ustancima i oslobodilačkim pokretima koji su se u to vrijeme i ranije, ali i kasnije, događali u Evropi. Svi tadašnji evropski dvorovi smatrali su da se pokreti, ustanci ili pobune dešavaju pod uticajem Francuske revolucije i da znače borbu za stvaranje republika, tj. ukidanje monarhističkih režima. Takav stav je Austrija imala i prema Pokretu za autonomiju Bosne. Odnosi dva vladara (osmanskog sultana i austrijskog cara) bili su u to vrijeme na visokom nivou i nigdje nije bilo direktnih sukoba.⁹

Austrija je u tom vremenu još jače razvila obavještajni rad prema prostoru Bosne. Austrijski car je tada obavješten kako Bosanci žele da stvore plemićku republiku. Gradašćević je poslao i jedno pismo direktno austrijskom caru Franji II u kojem na taktičan način nagovara cara da se zauzme za pokret i zaštiti ga, te piše da oni u Bosni ne prave nikakvu revoluciju, nego samo žele svoju vlast u svojoj zemlji, žele da uspostave red i poredak koji će biti od koristi svim bosanskim susjedima, ali treba da ih se pusti barem dvije godine da srede svoju zemlju kako su zamislili. Pokret nije dobio nikakvu zaštitu, ali ni preporuke kod sultana od strane austrijskog cara. Austrija je iščekivala rezultat sukoba bez direktnog miješanja, te podržavajući legitimnost sultana.¹⁰ Na kraju krajeva, vladar i vladar se mnogo bolje razumiju nego vladar i provincijski „neobuzdani“ kapetani čiji su pohodi na austrijsko tlo često imali pljačkaški karakter.¹¹ Vrijedi u ovom kontekstu istaći i tradiciju komunikacije

7 Isto, str. 326.

8 Vidjeti: Ibrahim Tepić, n. dj., str. 142.

9 Ahmed S. Aličić, n. dj., str. 325 - 327.

10 Isto, str. 327.

11 Vidjeti: Noel Malcolm, *Povijest Bosne – kratki pregled*, Zagreb – Sarajevo, 1995, str. 165.

austrijskog i osmanskog dvora, tj. radi se o najvišem noblesu tada u Evropi, a bez konsekvencija po ovaj i ovakav odnos dva dvora i dva vladara je činjenica da se ponekad međusobno ratuje.

Gradašćević se obraćao pismima i ministru vanjskih poslova knezu Klemensu von Metternichu, tada još vjerujući da će mu Austrija pomoći da ishodi autonomiju kod sultana Mahmuda II, kao što je to svojevremeno učinila Rusija za Srbiju. Međutim, Klemens von Metternich, vrhunski diplomata, političar i državnik, čiji su stil odlikovali trezvenost duha i umjerenost ciljeva, te usmjerenje na strategiju stvaranja ravnoteže snaga i jedinstvenosti konzervativnih dvorova tadašnje Evrope, kao i vješta i iznad svega diskretna diplomatija, što je na terenu politike Austriji (koja je nakon Napoleonovih ratova bila pred raspadanjem i gašenjem), udahnuo novi život i omogućilo joj da opstane još čitav jedan vijek, nije sa simpatijama doživljavao nikakve pokrete, pobune za slobodu i autonomiju, i sl.¹² Teško da je ovakvo Metternichovo načelo djelovanja i sistem koji je u Evropi inaugurisan Bečkim kongresom (čiji je i on bio stvaralac), moglo imati pozitivne konsekvence za Bosnu i pokret koji je vodio Gradašćević.

*

Oduvijek je obavještajni rad bio ključan za donošenje strateških i taktičkih odluka, a austrijska obavještajna služba je pod Metternichom odlično obavljala svoj posao, vojno i civilno rukovodstvo je blagovremeno obavještavano o ratnim i drugim važnim dešavanjima u Bosni, te ratnim potencijalima Bosne. Putem široke mreže svojih saradnika, austrijska vojna obavještajna kancelarija na bosanskoj granici došla je u posjed određenog broja pisama koje je Gradašćević lično slao kapetanima drugih kapetanija po Bosni, ali i do različite korespondencije sa interesantnim pošiljaocima i adresatima.

Tako npr. dana 27.12.1831. godine kordonska komanda u Otočcu u posjedu je pisma Gradašćevića Hasan-agi Pečkom u kojem Gradašćević odgovara Hasan-agi da mu ne može poslati nikakvu pomoć za izvjesnog Ibrahim-bega. Obavještajna komanda odlučuje da pismo nema važnosti i da ga treba proslijediti Hasan-agi Pečkom. Na taj način je austrijska komanda, 14 dana prije Hasan-age Pečkog, saznala šta mu odgovara Gradašćević.¹³

12 U: Henry Kissinger, *Diplomatija I*, Beograd, 1999., str. 65 - 67.

13 Alfred Makanec, *Interesantnosti o „Zmaju od Bosne“*, (u: „Jugoslavenski list“ od 13.07.1930, str. 9.).

Dalje, dana 03.02.1832. godine austrijski obavještajci u posjedu su izvještaja u kojem se kaže da je Gradašćević odaslao pismo svim bosanskim kapetanima da mu šalju vojsku što prije, jer se treba kretati u susret „Đaur sultanu“. Gradašćević u pismima kritikuje tromost i mlitavost bosanskih kapetana, te slab odziv (naročito Hasan-age Pečkog). O ovim dešavanjima austrijski obavještajci su promptno obavijestili velikog vezira u Istanbulu, pa je Rešid Mehmed paša krenuo sa vojskom iz Carigrada prije nego se sva bosanska vojska i iskupila.¹⁴ Naime, u proljeće 1832. godine krenula je kaznena ekspedicija na Bosnu, na čijem je čelu stajao veliki vezir sa oko 30.000 vojnika.

Dana 01.03.1832. godine austrijski obavještajci na bosanskoj granici u posjedu su fermana sultana Mehmeda II adresiranog na sve kapetane turske Hrvatske (Bihaćka krajina) da se ne odmeću i ostanu vjerni Carigradu. Uz taj ferman austrijski obavještajci došli su u posjed i pisma Ahmet-bega Vilića (defterdara, upravnika blagajne ili finansija Gradašćevića), koje je ovaj poslao terdžumanu (tumaču i posredniku) Atanackoviću. Ferman i pismo dostavljeni su odmah u Beč „Dvorskom ratnom vijeću“ (Hofkriegsrat).¹⁵

Dana 30.03.1832. godine saradnik austrijskih obavještajaca u Bosanskom Brodu, izvjesni direktor Pleyel, izvještava da je Gradašćević poslao jednog franjevca na austrijsko tlo da motri prilike i da za njega radi. U istom kontekstu, četiri dana kasnije, 04.04.1832. godine austrijski obavještajci saznaju identitet te osobe, tj. da se radi o franjevcu Iliji Starčeviću i da najverovatnije on putuje u Beč.¹⁶

Dalje, 10.04.1832. godine austrijski obavještajci na bosanskoj granici po povjerljivim osobama dolaze do saznanja da je carska vojska stigla do Novog Pazara, te da je Ali-aga Rizvanbegović Stočević potukao Gradašćevićeve čete.¹⁷

Dana 21.04.1832. godine izvještava se glavna komanda u Beču da je tatarin (kurir) iz Travnika donio pismo Gradašćevića lično za komandujućeg generala na granici. Ovo pismo je promptno upućeno u Beč.¹⁸

Dana 15.06.1832. godine javlja Hofkriegsrat („Dvorsko ratno vijeće“) iz Beča svojoj komandi na bosanskoj granici da će car Franjo II u sultana zamoliti milost za Gradašćevića, a povodom intervencije franjevca Ilije Starčevića. Istog dana, 15.06.1832. godine Karlovačka brigada javlja generalnoj komandi da je

14 Isto.

15 Isto.

16 Isto.

17 Isto.

18 Isto.

u posjedu saznanja da je veliki vezir nedaleko od Sarajeva (kod Pala) potukao bosanske čete.¹⁹

Dana 21.06.1832. godine beogradski valija Husein-paša traži od austrijske generalne komande da mu se izruči Gradašćević, jer je, navodno, prešao na austrijsko tlo. Beogradski valija u ovom slučaju nastupa kao zastupnik i po naređenju velikog vezira. Generalna komanda šalje upit Hofkriegsratu („Dvorskom ratnom vijeću“) šta da radi i kako da se drži ako Gradašćević pređe na austrijsko tlo. Dana 03.07.1832. slavonska generalna komanda javlja u glavnu komandu u Beču da je Gradašćević sa svojom pratnjom kod Županje prešao na austrijsko tlo.²⁰

Dana 20.08.1832. stiže odgovor iz Beča, a na upit Generalne komande u Zagrebu o držanju i tretmanu prema ex veziru Gradašćeviću. Ovaj odgovor upućen je na ruke hrvatskog bana podmaršala barona Vlašića, tajnog savjetnika i komandujućeg generala u Zagrebu i vojnoj Krajini. U dopisu piše kako se Visoka porta obratila knezu Metternichu i zatražila da joj se izruče vođe ustanka. Njegovo veličanstvo car Franjo II otklonio je ovaj zahtjev i najavio da će za Gradašćevića i njegove ljude koji su prešli na austrijsko tlo intervenisati ukoliko se budu poklonili turskoj vlasti i da će se samo u tom slučaju vratiti u Bosnu. Komandujućem generalu Vlašiću naloženo ja da upotrebi sav svoj uticaj da Gradašćevića i njegove ljude nagovori na taj korak, a potom bi ih car Franjo preporučio sultanovoj milosti. Kaže se i to da je sultan poznat po svojoj velikodušnosti i da je prije nekog vremena pomilovao skadarskog i beogradskog valiju, koji su se prvo od njega bili odmetnuli, a potom pokorili. Nalaže se u dopisu da Gradašćević mora podnijeti molbu za pomilovanje, nakon čega bi car Franjo za njega intervenisao i molbu sa najtoplijom preporukom predložio Divanu u Stambolu. Navodi se u dopisu i to da je car Franjo II stari i oprobani prijatelj osmanske Porte i sultana Mahmuda II, te se ističe da je ova situacija neprijatna stvar za austrijski Dvor, naročito ukoliko se Gradašćević ne bi pokorio i pokajao.²¹

Dana 11.09.1832. „Dvorsko ratno vijeće“ iz Beča naređuje da Gradašćević radi njegovog boravka blizu granice mora da se premjesti u Komoran (Komoran ili Kuomaran, pogranični podunavski grad na sjeverozapadu Mađarske). Na ovo Gradašćević podnosi pismenu molbu (pismo) da ga ostave u Osijeku, jer je, kako piše, sa postupkom vojne komande prema njemu potpuno zadovoljan.²²

19 Isto.

20 Isto.

21 Isto.

22 Isto.

Naime, Gradašćević je bio smješten u Osijeku, odakle se trudio da održava vezu sa knezom Metternichom, pa posredno i carem Franjom II, ali i sa svojim pristašama koji su ostali u Bosni. Pismo je pisao lično Gradašćević u Osijeku pred svoj odlazak u Zemun, gdje mu je pročitana ferman da mu se poklanja život, ali da mora ići u progonstvo. Pismo je pisano ćirilicom i vrlo lijepim čitkim rukopisom, a na kraju pisma pritisnuo je Gradašćević svoj u zlatu izvezeni muhur.

Pismo se u suštini sastoji od pet molbi. Prva molba Gradašćevića je da mu se dozvoli da svoju porodicu vrati u Bosnu i da mu se vrati spahiluk. Druga Gradašćevićeva molba odnosi se na to da mu se dozvoli ostanak u Osijeku dok se situacija u Bosni ne smiri, a kada se smiri da mu se dozvoli povratak u Bosnu. Ukoliko se nestabilna situacija u Bosni ne bi ubrzo smirila, da mu se dozvoli, ukoliko ne može u Bosnu, da se prebaci u Beograd i tamo sa porodicom da čeka da mu austrijsko carstvo ishodi titulu i položaj bosanskog vezira. Treća Gradašćevićeva molba odnosi se na pokretne stvari koje se kod njega nalaze, gdje on moli da mu se ostave (poklone), tj. da mu se ne oduzimaju. Četvrta molba Gradašćevića odnosi se na to da se njegovim vjernim pristašama koji su sa njim u Osijeku zagaruje sloboda i da se ostave kod njega na njegov trošak. Na kraju pisma Gradašćević moli da mu se dozvoli posjeta Beču i caru austrijskom da mu blagodari i zahvali za sve učinjeno.

U nastavku navodimo original pisma bez ikakvih intervencija:

Visokoslavna General Komando!

Majora tvoga Ađutanta kogasi od Milosti ovamo meni u Osek s pismom poslo da mi pročita, daje ovo carstvo meni od našega cara Sultan Mahmuta Milost izradilo i izhodatajstvovalo da sam svome Životu slobodan damije oprostio i da mogu na našu tursku Stranu k Biogradu iliti kuda hoću preći osim za neko vreme Bosne? Na ovu Milost koju je činio njiovo Veličestvo najstariji i naj Mogućniji od svijju careva, car učinio blagodarim i zahvaljujem oboici Dvorova koju tako lasno zaboraviti neću, celim Sercem nezaboravljeno u Sercu svome ostavivši, Sotim ja se umoljavam i prosim kako onoje slobodno svakome u nuždi čoveku prostiti od višega najmogućnijega i naj Milostivijega Dvora Austrijanskoga cara Franca l-ga dabi meni kao štoje učinio i opet Milost ponovio,

ponizno moje prvo prošnje moju familiju da bi mogu u Bosnu u moje Otečestvo premetnuti, mojoj familiji za uživanje dabi moj Spahiluk iliti Izad meni mogose pokloniti. 2-ga moja prošnja dok se u Bosni buna umiri dabi mogo mirno pod krilom Franca l-voga cara Au: ovde u Oseku prebivati, i ako Bog da kadase umiri obadva cara Milosti dopuštenja u Bosnu otići i onu svoju Dužnost obadvoica cara iskazati koju želim vazda u mome Sercu u kojusam Tolmaču Vasiljeviću celu pokazo i odgovor dao; zato uzrok moje efiskivanje ovde prebivanje, budući da nebi tko na mene štogod nabacio, budući ja se toga verlo boim jersam na sebi svaku nesreću šćeko, i svakom nesrećnom čoveku bojanje nije zamjeriti, drugo moje prošnje akobise vreme produljilo tese nebi u kratko vreme u Bosni buna umirila sa onim prvim mojim prošnjem za familiju akobi bilo baš potremno osim Bosne na drugo Mjesto preći, dabi mogo onda u Biograd preći i tuda se u miru brez svake nužde nalaziti dokbi ovo carstvo Austrijsko Milost učinilo i meni od moga carstva u Bosnu za vezira izradilo; treća prošnja ovo kod mene kojese dobro nahodi dabise meni poklonilo, a u druge se Ruke nepredalo. 4-ta ovi koji se nahode u ovoi Strani moji ljudi đegod bi ja bio dabise i oni na mome trošku kod mene nahodili, nezadrugo samo za taj uzrok dabi mogo svoga cara vjerno i dobro poslužiti, i ovoje moja prošnja kojusam prinužden, dami nebi visokoslavna Gen. Komanda zamjerila, budući daje istina da ovo golema, i ja prosim od najvišega najmilostivijeg i najmoćnijeg cara ovdašnjeg ovu stvar sveršiti kojije mogućan ovu stvar sveršiti, ufajući se daće milost učiniti i menesrestno u Sreću dovesti kao štojije i više doveo i svoju carsku Milost pokazao, Sotim ostajem Sultanu velikom caru turskomu l-om caru Austrijskom Serčano neizbroieno Milost blagodarivši zafaljivši i proseći dabi Milost učinila sa onim pismom koje će doći do 12 sati na Sultana cara velikog turskog i na njegovo Prevazhoditeljstvo Firšta Meternića dabi General Komanda svoju ljubavu pokazala i ovu moju prošnju rečenu i od svoje strane zaprosila, ja se ufam od General Komande tu milost dobiti kojksamse i više puta naučio dobivati, i ovo najviše želim dobiti dopuštenje bilo dabi mogo ovdašnjem caru Austrijskomu Francu l-vom u Beč otići moju dužnost da učinim

*njemu da blagodarim za njegovu meni učinjenu Dobrotu. Stim
ostajem i Jesam
Vaš Prijatelj*

U Oseku 25-ga 7-bra 83.

Husein kapetan beg Gradašević.²³

*

Austrijske teritorijalne pretenzije na bosanski teritorij bile su konstanta u njenoj vanjskoj politici. S tim u vezi, ciljano je gradila i održavala prisne dobrosusjedske odnose i povjerenje kod stanovnika Bosne, u početku samo katolika, a kasnije i pravoslavnih i muslimana. Jezička bliskost stanovnika Slavonije, Dalmacije, Like, Korduna sa stanovnicima Bosne umnogome je pogodovala ovakvom njenom nastupu. Uz to je i katolička vjera bila snažna poveznica katolika Bosne i austrijskih zemalja. Cjelokupni odnosi carske Austrije i Osmanske države uglavnom su se svodili na odnose na austrijsko - bosanskoj granici, gdje je Austrija žustrije i ofanzivnije zastupala svoje interese, dok su se interesi osmanskog dvora provodili preko Bošnjaka i već dugo vremena nisu išli dalje od defanzivog karaktera. Austrija je bila snažno zainteresovana za Pokret za autonomiju Bosne i do u detalje je pratila sve što se ticalo pokreta i ljudi koji ga vode. Obavještajni aparat na austrijskoj strani uglavnom su činili pripadnici vojnih komandi na austrijsko - bosanskoj granici, pretežno domaći ljudi koji su jezički bili bliski bosanskim ljudima. Tom cilju pogodovala je i korespondencija bosanske strane i austrijske (Hrvatske) strane po svim segmentima života i rada, koja je bila vrlo razvijena, fluktuacija ljudi i roba vrlo bogata, neprijatelja Bosne, Bošnjaka i osmanskog carstva nije nedostajalo, novca za obavještajne aktivnosti, plaćanje informacija, podmićivanje i sl., nije nedostajalo, kao i avanturizma, odmetništva, mržnje i osvete, siromaštva, itd., kao motiva da se bosanski ljudi vrbuju da rade za austrijsku obavještajnu vojnu službu i dostavljaju joj podatke o svim dešavanjima u Bosni u ovom rovitom i burnom periodu. Na kraju krajeva, logična konsekvencija austrijskih ciljeva i nakana prema Bosni je razvijanje obavještajnog rada čija je meta sve što se tiče Bosne. Ovakva formula djelovanja pratilac je čovječanstva od najstarijih vremena, tačnije od prve podjele društva na zasebne društvene grupe, kada su se pojavile i prve tajne. Kako se čovječanstvo razvijalo, tako se razvijala i obavještajna djelatnost. Obavještajni rad je važna karika u kreiranju strategije

23 Isto.

i taktike jedne države, a najviša tijela države donose smjernice za obavještajni rad imajući u vidu, prije svega, nacionalne interese i prioritete dotične države. Ilustracije radi, prvi oblici obavještajnog djelovanja bili su razvijani za potreba rata. Mojsije, koji je živio 1200. godine prije naše ere, polazio je od stanovišta da je špijunaža božanskog porijekla, tj. da je naređena od Boga. On je slao špijune u zemlju Hanansku da ustanove kakva je to zemlja, je li rodna ili nerodna, je li narod u njoj jak ili slab, žive li pod šatorima ili u utvrđenim gradovima, itd. U knjizi „Umijeće ratovanja“, koju je oko 400. godine prije naše ere napisao Sun Tzu, kaže se da pametan vladar i mudar general pobjeđuje uz pomoć valjane obavještenosti i dobrog predviđanja, te da je špijunaža nezaobilazan dio ratovanja i svaki potez vojske zasniva se na njoj. Stari Grci i Rimljani obilato su koristili obavještajnu djelatnost. Velika carstva svoju su moć zasnivala i na prikupljanju strateški važnih informacija, jer su teritorijalna osvajanja drugih zemalja zahtijevala vojne, geografske, privredne, kartografske i dr. podatke o njima. Stari Slaveni, Vizantija, Mongoli (posebno Džingis Kan), te Osmansko carstvo, razvijali su obavještajnu djelatnost pred svaki vojni pohod ili veći pokret stanovništva. Intenzivnija obavještajna djelatnost uslijedila je od 15. vijeka, a povezana je sa razvojem međunarodne trgovine i međudržavnih odnosa, kada su se obavještajnim radom posebno koristili trgovci i diplomati, što je naročito karakteristično za zemlje kao što su Engleska, Francuska, Španija, Venecija. Korijeni moderne obavještajne službe i obavještajnog rada nalaze se u Engleskoj u 16. vijeku, u doba vladavine kraljice Elizabete, te u Veneciji koja svoju obavještajnu djelatnost provodi preko agenata koji su bili kaluđeri, ljekari, trgovci, itd. Napoleon Bonaparta je cijenio obavještajnu službu, a Fridrih II Veliki, ocjenjujući značaj obavještajaca, jednom je rekao: „Na frontu trebam samo jednog kuhara, ali špijuna trebam stotinu“. Naročito razgranatu mrežu obavještajaca, radi gušenja nacionalnih pokreta po Evropi, imao je Klemens von Metternich.

Tragično historijsko nerazumijevanja centralnih i pokrajinskih vlasti po Bosnu i bosanske ljude imalo je izrazito loše refleksije i tada, ali i u narednom periodu. *Summa summarum*, niti je pobuna i pokret Gradašćevića uspio, niti su se reforme provele. Pokret ovakvih karakteristika nije se više pojavljivao, a reforme su „čekale“ naredne upravnike Bosne, beskrupuloznog Latasa i mudrog, obrazovanog, samozatajnog i konzervativnog Dževdet -efendiju, koji je upravljanje Bosnom preuzeo 1863. godine, te primijenio potpuno novi metod: isključio je silu kao metod prinude Bošnjaka na reforme.

AUSTRIAN INTELLIGENCE ACTIVITY ON THE BOSNIAN BORDER IN 1832

SUMMARY

After the Congress of Vienna in 1815, the principle of Austrian foreign policy towards the Ottoman Empire can be read most blatantly from Prince Metternich's statement: the survival and maintenance of the Ottoman throne, however much it may be an anomaly in many relations to Christian culture, is a common good for Europe, especially political a necessity for Austria. Austrian policy, namely, at the time in question, kept the intelligence focus on monitoring events, conditions and opportunities in Bosnia. The instructions that Prince Metternich gave to his envoys, whom he sent to Bosnia on various missions, mainly before and during the movement for Bosnia's autonomy, and later, were as follows: to observe the existing situation and conditions secretly and inconspicuously in the province of Bosnia. The development and intensification of intelligence work towards Bosnia is in accordance with the function of the goals of Austrian foreign policy, and Gradašević and the movement he led in 1831 and 1832 strongly directed the Austrian intelligence focus towards this most advanced province of the Ottoman Empire in Europe.

Keywords: Intelligence, Bosnia, Austria, Ottoman Empire, Husein-bey, Captain Gradašević, Prince Klemens von Metternich.

Literatura:

- Aličić S. Ahmed, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*, Sarajevo, 1996;
Aličić S. Ahmed, *Uređenje bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Sarajevo, 1983;
Bašagić – Redžepašić Safvet beg (Mirza Safvet), *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (1463 – 1850)*, Sarajevo, 1900;
Cikotić Selmo, *Sigurnosne pretpostavke Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2013;
Enciklopedija leksikografskog zavoda, knjiga br. 4, Zagreb, 1968;
Filipović Nedim, *Odžakluk timari u Bosni i Hercegovini* (u: Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom), Sarajevo, 1955;
Kissinger Henry, *Diplomatija I*, Beograd, 1999;
Kreševljaković Hamdija, *Husein kapetan Gradašević – Zmaj od Bosne*, Sarajevo, 1931;
Kreševljaković Hamdija, *Izabrana djela I*, Sarajevo, 1991;

- Levkov Milivoje, *Izraelska tajna služba*, Beograd, 2002;
- Makanec Alfred, *Interesantnosti o „Zmaju od Bosne“*, (u: „Jugoslavenski list“ od 13.07.1930.);
- Malcolm Noel, *Povijest Bosne – kratki pregled*, Zagreb – Sarajevo, 1995;
- Osnovi obavještajnog rada u vojsci*, GŠ ARBiH, Sarajevo, 1995;
- Pelidija Enes, *Banjaški boj iz 1737: uzroci i posljedice*, Sarajevo, 2003;
- Sun Tzu, *Umeće ratovanja*, Beograd, 2012;
- Šljivo Galib, *Bosna i Hercegovina u XIX stoljeću (u spisima stranih izvještača)*, Tešanj, 2008;
- Tepić Ibrahim, *Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine*, (u: grupa autora, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*), Sarajevo, 1995.

